

Ekstremспорт – et senmoderne fenomen?

Gunnar Breivik

Norges idrettshøgskole

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652–7224) 2004-12-14

Copyright © Gunnar Breivik 2004. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Det finnes en rekke forsøk på å forklare hvorfor sport og idrett er fascinerende. Det kan se ut som utviklingen de siste par tiår har utviklet nye former for aktivitet som på ulik vis appellerer til menneskers behov for spenning. Det er i så måte typisk at en av de nyeste brede idrettssosiologiske fremstillingene nettopp fremhever idrettens evne til å skape risiko og spenning. I boka *Making Sense of Sports* hevder Cashmore at det er tre hovedgrunner for idrettens eksistens og vedvarende fascinasjon (Cashmore 2000). Alle tre grunner tar utgangspunkt i at idrett er en form for motvekt mot samfunnets kjedsomhet og kontroll.

For det første er samfunnet altfor forutsigbart og rutinepreget. Weber viser i sine studier hvordan det moderne samfunn og dets byråkratier er kjennetegnet ved kalkulerbarhet. I idretten dreiere det seg derimot nettopp om det uvisse, det usikre.

For det andre er livet blitt for sivilisert. I idretten dreier det seg om en slags ”survival of the fittest”, men på sikker avstand fra den ekte overlevelseskamp i naturen. Idretten gir en estetisert versjon av lysten til å drepe, kampen for å overleve, den hensynsløse konkurransen. Idrett er et ritualisert darwinsk overlevelsesspill.

For det tredje er livet blitt for trygt og sikkert. Den amerikanske sosiologen Frank Furedi snakker om en slags sykkelig opptatthet av sikkerhet over hele verden (Furedi 1997). I idrett dreier det seg i følge Cashmore om ”manufactured risks that are actually designed in such a way as to preserve natural dangers or build in new ones” (Cashmore 2000:8).

Hvis det er slik at idrett må være upredikerbar, preget av hard konkurranse og av risiko så passer ulike former for ekstremспорт perfekt til tidens krav.

I denne artikkelen skal jeg prøve å gi en analyse av spenningssøking og ekstremспорт som typiske fenomener i det senmoderne samfunn. Jeg skal beskrive en del trekk ved selve fenomenet slik det fremtrer. Etter å ha sett litt på ulike begreper som kan fange inn fenomenet skal jeg presentere aktuelle teorier som kan forklare sider ved fenomenet.¹

¹ I dette bidraget går jeg ikke inn på den interessante genus-problematikken. Den har jeg behandlet bl.a i Breivik, G. (1989) ”Gutters trang til å sprengre grenser” *Samtiden*, 3, 11-16.

Fenomenet

Det brukes ulike ord og uttrykk om fenomenet, for eksempel ”spenningsaktiviteter”, ”ungdomssport”, ”risikosport”, ”ekstremsport”, ”vannviddssport”. De overlapper hverandre mer eller mindre. Uten å bruke mye tid på presisering så la oss antyde forskjellene.

’Spenningsaktiviteter’ er et relativt vidt begrep som brukes om ulike aktiviteter som gir opplevd spenning. Vekten er her på opplevelsen man får. ’Ungdomssport’ brukes om ulike typer sport som er populært blant dagens unge, først og fremst brettaktiviteter, men også ulike former for sykkelport (terreng, fjell, utfor osv.), rulleskøyter (inline skating, rollerblades) og annet. ’Risikosport’ kan defineres som aktiviteter der man må regne med som er seriøs mulighet at man kan bli alvorlig skadet eller dø som følge av aktiviteten (hvis man er uheldig eller ikke gjør tingene rett). Begrepet omfatter for eksempel klatring, elvepadling, dykking, luftsport, utfor, formel I. Aktiviteter der det er mange, men lettere skader eller aktiviteter der man bare under særdeles uheldige omstendigheter kan bli alvorlig skadet eller dø, omfattes ikke av begrepet. Man kan dø på fotballbanen men det er ikke en risikosport ifølge definisjonen. Begrepet vanviddsidrett innføres av Jantzen og Møller (1994) for å dekke aktiviteter som ”dyrker mer eller mindre alminnelige risici, ekstreme (over)anstrengelser eller en grotesk formålsløshet” (Jantzen og Møller 1994:200). Typiske aktiviteter er ekstrem triatlon, klatring, strikkhopp, rave, kroppsbygging. ”Ekstremsport” er en felles betegnelse på aktiviteter som på en eller annen måte går ut over eller er mer ekstreme – i utholdenhet, teste grenser, fare – sammenliknet med tradisjonell idrett.

Betegnelsen ble introdusert på 90-tallet av utøvere, produsenter, markedsførere for å skille de ekstreme aktiviteter fra vanlig sport (Rinehart 2000). Ganske raskt ble det etablert egne konkurranser med TV-overføringer som et viktig element. De første Extreme Games ble arrangert i Newport, Rhode Island i 1995 og hadde utøvere 25 nasjoner. I flere år har man i Norge arrangert Ekstremveka på Voss som inneholder en del av de samme øvelsene.

På ulik vis fanger de nye aktivitetene inn en utvikling som siden 1970-tallet har ført til en kraftig fornyelse og endring av tradisjonell risikosport. La oss peke på noen hovedtrekk:

- Det har skjedd en videreutvikling, intensivering og differensiering av eksisterende aktiviteter. Eksempelvis er tradisjonell klippe- og isklating differensiert i buldring, topp-tauing i klatrefelt, klatring på innendørs vegger, teknisk klatring i store fjellvegger, is- og fosseklating, soloklating, ekspedisjonsklating. Dette er muliggjort av teknologiske fornyelser og innovasjoner, av nye treningsformer og av en sterk internasjonalisering og profesjonalisering av klatresporten på toppnivå.
- Ny teknologi og innovasjoner har brakt på banen helt nye aktiviteter. Innen luftsport har man fått en rekke nye grener av fallskjermhopping, med nye hoppdresser og skjermer, nye øvelser og konkurranseformer, for eksempel sky board, der man står på brett i fritt fall. I tillegg har man fått nye aktiviteter som hanggliding og paragliding, mikrofly og akrobatikk-flyving. På ski har man fått telemark, ski extreme, bruk av seil og drake (kite skiing), stadig nytt utstyr, nye skityper. På brett har man fått en rekke nye aktiviteter som skateboard, snow board, wake board, sky board. I tillegg har man fornyelser av

bølgesurfing og vindsurfing. Innen elvepadling har man fått nye båter og nytt materiale. Man padler fossefall og leker rodeo i valser. En rekke konkurranseformer er utviklet. I tillegg kommer elvebrett og ulike former for rafting.

- Utviklingen i nye aktiviteter for å tilfredsstille behovet for spenning har også vært rettet mot andre målgrupper enn ungdom. Barn og foreldre tar del i nye spennende aktiviteter i fritidsparkene. Vanlige folk kan prøve nye typer berg- og dalbane, rafting eller strikkhopp. Uten mestring, som passiv passasjer, kan man få noen av de samme opplevelsesdimensjonene som de som driver fallskjermhopping, paragliding eller hanggliding ved å være med som tandempassasjer. I et samfunn som vil ha opplevelser og kick umiddelbart, uten trening og lange forberedelser, finnes det ulike snarveier.
- Opplevelsesturismen øker. Man kan både hjemme og i eksotiske, fremmede land få lagt inn utfordringer og turer, vandring og opplevelser, som byr noe annet og mer enn passivt konsum. Opplevelser kan i økende grad kjøpes, selv om de neppe er helt ekte vare. Stadig flere foretak tilbyr kurs for næringsliv og offentlig sektor der man gjennom utfordringer og nye opplevelser skal lære å mestre vanskelige situasjoner, bygge samarbeidsrelasjoner, jobbe i team og utvikle personligheten. I konsentrerte pakker med kraf-tige opplevelser og stress skal man forberede seg på en samfunnsvirkelighet i rask endring. Internasjonalisering og globalisering, teknologisk fornyelse og øket tempo krever omstilling og fornyelse. Bruk av utfordringer og risikosport synes å fungere som en slags konkret metode for å arbeide med de mer utydelige og abstrakte krav virkelighe-ten stiller.
- Risikosport er blitt noe mer enn en kursmetode i næringslivsammenheng. På mange måter synes ekstremспорт å fungere som en slags metafor for sentrale trekk i dagens samfunnsutvikling. Spennende sport brukes i markedsføring og salg. Annonser i avisene bruker risikosport i ulike varianter som blikkfanger for jobber som er svært perifere i forhold til selve jobbens egenart. Kinoreklamene er overfylt av risikosport og ungdomskultur. Reklame for Pepsi-Cola består av en sammenhengende serie stunt og ekstremaktiviteter. Kinofilmer bruker ekstremспорт som virkemiddel og opplevelsesarena. Cliffhanger er bare en av mange filmer der verdens beste klatrere brukes som stuntmen. Ekstreme ekspedisjoner til arktiske strøk, til de høyeste fjelltopper og til de mest utilgjengelige områdene på jorden, er daglig i nyhetsbildet. Det er egne TV-program om de mest ekstreme ulykker og prestasjoner.

Vi kunne fortsette denne opplistingen. Men den viser tydelig at når Beck (1992) og i noen grad Giddens (1991) beslaglegger begrepet risiko for å beskrive de negative, skumle, truende, usynlige farer som vi utsettes for i det senmoderne samfunn, så er dette bare den ene siden av virkeligheten. Samtidig fungerer risiko som et begrep som peker på muligheter. Risiko blir da et tvetydig begrep som både fanger inn de negative sidene ved samfunnsvirkeligheten, men samtidig også de positive mulighetene. Bruken av risikosport som metafor og dramaturgisk virkemiddel peker på muligheter knyttet til positive begreper som endring, omstilling, fornyelse, utvikling, frihet og mestring. Hvordan skal vi få grep om disse positive mulighetene. Vi skal se på noen av de aktuelle begrepene vi kan bruke.

Grep og begreper

Begreper hjelper oss til å få grep på fenomener. Begrepet 'risiko' er et nøkkelbegrep, men vi trenger et bredere spektrum av begreper for å fange inn ekstreme sportsgrener, utøverne og samfunnsvirkeligheten. Vi har for det første uttrykk som referer til et generelt behov eller interesse for spenning og utfordringer. Uttrykk som brukes internasjonalt er "quest for excitement", "thrill seeking", "adventure seeking". Vi sier på norsk "behov for utfordringer", "jakt på spenning", og liknende. Både på engelsk og norsk dekker disse uttrykkene for det første de mer "ytre", objektive sider ved fenomenet ("adventures", utfordringer), men først og fremst den mer subjektive opplevelse av begeistring, opphisselse, spenning ("excitement", "thrills"). I psykologiske teorier operer man med begreper som "novelty seeking" for å uttrykke en generell disposisjon i personligheten for nye opplevelser. Noe smalere snakker man om behovet for stimulering eller sanseopplevelser. Zuckerman definerer "sensation seeking" som "the seeking of varied, novel, complex and intense sensations and experiences and the willingness to take physical, social, legal, and financial risks for the sake of such experience". (Zuckerman 1994). Både den generelle jakt på utfordring og spenning og den mer spesifikke søken etter sterke sanseopplevelser, kan medføre risiko eller innebære aktiv risikotaking eller risikosøking, men behøver ikke.

'Risiko' er et begrep som brukes i ulike kontekster, både vitenskapelige og andre, med et varierende innhold. Begrepets etymologi knytter det til det italienske *risico* og "det som skjærer" slik som skjær i sjøen og muligheten for forlis av last og mannskap. I de fleste sammenhenger synes risiko-begrepet slik det defineres i dag å innebære muligheter for tap av en eller annen type (Yates and Stone 1992). Tapet kan være relatert til økonomiske eller materielle faktorer, og til sosiale eller personlige faktorer, som status eller prestisje. Det kan være relatert til fysiske eller kroppslige faktorer som mulig skade, smerte eller død. Man kan også risikere i juridiske sammenhenger; bli pågrepet, stilt for retten, fengslet. Man kan risikere noe rent psykologisk, risikere selvbildet sitt. Ifølge en lang tradisjon i filosofien kan man også snakke om eksistensiell risiko. Man kan sette hele sitt livsprosjekt på spill for en sak (Tillich 1952). I forbindelse med risikosport eller ekstremsport står den fysiske risiko i forgrunnen, men aktivitetene kan også medføre en rekke andre former for risiko.

Begreper er ofte vevet inn i teorier som de får sitt preg fra. Innen mange teorier omkring risiko og risikotaking legges det inn uuttalte premisser om at risiko er noe negativt, snarere enn en positiv mulighet. Det gjelder allerede i etymologien knyttet til *risico* som muligheten for forlis og nødvendigheten av å forsikre skipslasten. Kontroll, sikkerhet og trygghet ansees oftest som udiskutable "goder". Som Mary Douglas gjentatte ganger har påpekt er begreper og konstrukturer ladet med sterke sosiale og kulturelle føringer. De er ikke nøytrale eller objektive. Det gjelder i høyeste grad risiko-begrepet (Douglas 1992; Douglas and Wildavsky 1982). Mennesket er ofte forutsatt å være "risk avoiding" og "safety seeking". Under sin diskusjon av risikobegrepet peker Yates og Stone på at en rekke forfattere forutsetter at "in isolation there is no such thing as acceptable risk; because by its very nature, risk should always be rejected." (Yates and Stone 1992). Her legger

man inn en normativ føring i forståelsen av risikobegrepet som nettopp eksemplifiserer Douglas og Wildavskis tese om at risikobegrepet har skjulte kulturelle og sosiale føringer.

I vår fremstilling av frivalgt risikotaking i sport fremstår risikobegrepet i et annet normativt lys. Det er knyttet til muligheter og frihet. Vi kan i risikobegrepets historie finne slike positive assosiasjoner (Bernstein 1996). Det er slike assosiasjoner som står i forgrunnen når det gjelder risikosport eller ekstremsport.

Teorier

Det trenges flere ulike teorier dersom man ønsker å belyse den positive siden av risikobegrepet og bidra til å forklare hvorfor risikosport og ekstremsport er blitt markante uttrykk for visse sider ved det senmoderne samfunn. Jeg har i andre sammenhenger drøftet bredden og mangfoldet av teoretiske tilnærminger (Breivik 2001). Jeg skal i det følgende innskrenke meg til to teoretiske perspektiver. Det ene representerer det samfunnsvitenskapelige perspektiv og det andre presenterer en mulig biologisk forankring.

Selvkonstruksjon i det senmoderne samfunn

Den som kanskje tydeligst har koblet de generelle perspektivene på risikosamfunnet, slik de for eksempel er utviklet av Beck (1992), til det enkelte menneskes livssituasjon er Giddens i hans to bøker om risiko i det høymoderne samfunn (Giddens 1990;1991).

I boka *The Consequences of Modernity* tar Giddens opp forholdet mellom trygghet og risiko slik det har endret seg fra førmoderne til moderne samfunn (Giddens 1990:102). De primære trygghetsarenaene i førmoderne samfunn er knyttet til slektskapsrelasjoner, lokalsamfunnet, religiøs tro og tradisjoner. Trygghet i moderne samfunn er primært knyttet til nære personlige forbindelser, f.eks. seksuelle, og til abstrakte systemer som garanterer stabilitet, f.eks. penger og fremtidsorientert tenkning som kan forbinde fortid og nåtid.

Også risikoene og risikoarenaene har endret seg. Risikoarenaer i førmoderne samfunn er primært knyttet til trusler og farer fra naturen (sykdommer, naturkatastrofer), trusler om vold fra andre mennesker (røvere, bander, krigshærer), risikoen for å falle ut av den religiøse nåde eller komme under onde makter. Risikoarenaer i moderne samfunn er primært knyttet til trusler og farer ved det moderne livsprosjektet, det å måtte skape sitt eget liv. Dernest lurer trusselen om moderne krig og trusselen om personlig meningsløshet, det at livet blir tomt og uten mening

Giddens understreker altså sterkt betydningen av den personlige respons på den globale påvirkning der moderniteten og risikoen kjører individet hardt og tvinger det til å ta stilling og til å forme sitt eget liv. Men er individet i stand til å gjøre dette? Sport og fysiske utfordringer gir arenaer der vi kan teste ut våre evner på en oversiktlig og anskuelig måte. Her finner vi situasjoner som er bedre dimensjonert for oss. Man har muligheter til å påvirke resultatet ved hjelp av egne ressurser, ved dristighet, prøving og feiling, dyktighet og utholdenhet.

I følge Giddens inneholder den ekte gleden og spenningen ved risikotaking følgende tre elementer. 1) Man er bevisst at aktiviteten er farlig. 2) Man utsetter seg likevel frivillig for faren 3) Man er mer eller mindre sikker på at man ved egen dyktighet kan overvinne

farene. (Giddens 1991:132). Fornøyelsesparkene har de to første elementene, men betydningen av egen dyktighet og mestring mangler.

Det finnes ifølge Goffman mennesker som aktivt og bevisst kultiverer risiko (Goffman 1969). De ser muligheter for usikkerhet og spenning i ulike situasjoner og utnytter disse situasjonene. De utvikler dem. Situasjonene åpner opp en ny fremtid og gir nye muligheter. Dette innovative aspekt ved risikoaktivitet er ifølge Goffman typisk for det moderne samfunn. Kultivert risikotaking, f.eks. i form av risikosport, representerer et eksperiment med tillit. Man tror og har tillit til at man vil mestre farene man møter og at den grunnleggende trygghet man har, ikke vil rokkes. Man beviser da at man kan klare seg i vanskelige situasjoner. Fareelementet og frykten gjør det hele spennende, og frykten overvinnes gjennom mestring. Man slår tilbake trusselen. Det er derfor dype grunner til at kultivert risikotaking er så fascinerende. Giddens mener at risikotakingen spiller på strenger fra tidlig i barnets liv da "the courage to be", motet til å eksistere, ble utviklet i en sosial kontekst. Motet er nettopp det som testes om igjen og om igjen i risikosport og kultivert risikotaking. Man ser risikoen og det mulige negative utfallet i øynene, og går videre selv om det ikke er noen nødvendig grunn til å gjøre det.

Det at man aktivt velger, så å si omfavner visse typer risiko, er en viktig del av modernitetens risikoklima. Ifølge Giddens er det ikke slik at mennesker da vurderer risiko knyttet til enkelthandlinger innen separate områder. I planleggingen av livet og valget av livsstil, kalkulerer man i stedet med en risikopakke, dvs. et visst knippe av risikoer som følger med den valgte livsstil. Man kalkulerer ikke konsekvenser av isolerte handlinger innen atskilte områder av livet. "Taking certain risks in pursuit of a given lifestyle, in other words, is accepted to be within "tolerable limits" as part of that overall package" (Giddens 1991:125). Det enkelte menneske koloniserer fremtiden på sin måte, i lys av et prosjekt der risiko inngår. Risikoen kan være tydelig eller utydelig og mer eller mindre bevisst. Men i det moderne samfunn er det umulig å ignorere risikoaspektet fullstendig. Man kan ikke leve på autopilot og la livet styre seg selv.

Biologisk betingede individuelle forskjeller i risiko-taking

Giddens studerer i stor grad de generelle og felles faktorene som påvirker det senmoderne menneskets risikosituasjon. Både vanlig menneskelig erfaring og forskningsresultater viser imidlertid store individuelle forskjeller i risikotaking. Hva er årsak til disse forskjellene og hvordan skal vi forklare dem? Biologiske eller biososiale teorier kan her være interessante. Vi skal se på en av dem.

Stimuliforskningen har i mer enn hundre år studert hvordan menneskers opplevelser og atferd endrer seg under ulike stimuleringsbetingelser. Grunnen til at stimuliforskningen er interessant i forhold til risiko er den nære koblingen mellom reaksjoner på sterk stimulering og fysisk risikoatferd. Det seg ut som om noen mennesker oppsøker og trives med sterk stimulering og i den forbindelse frivillig utsetter seg for fare.

Marvin Zuckerman¹ ved universitetet i Delaware, USA, har på mange måter dominert stimuliforskningen de siste 20-30 år. Zuckerman hadde en stund arbeidet ut fra teorien om

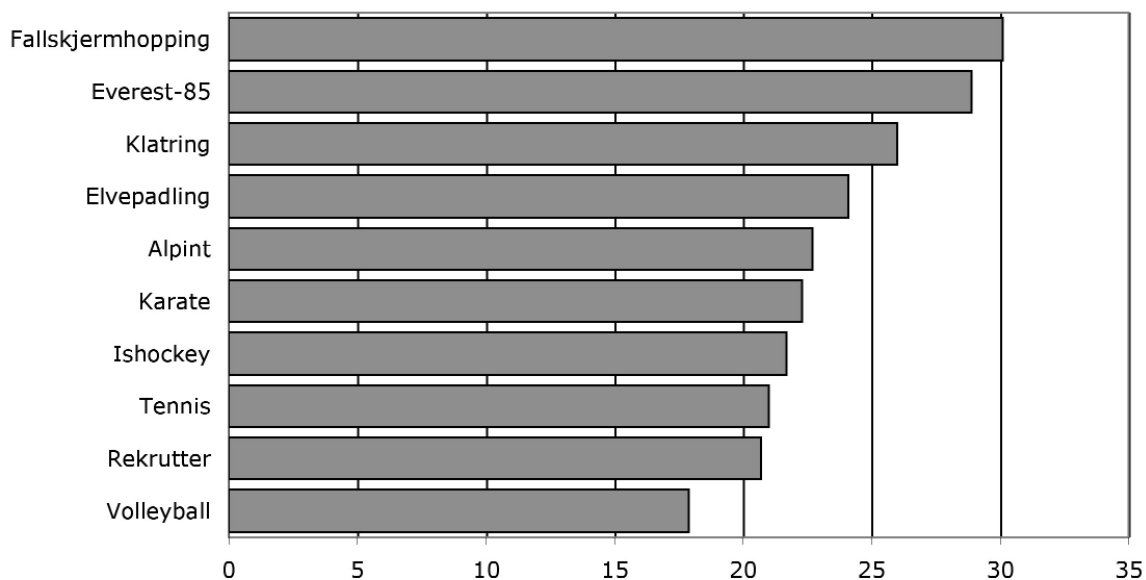
¹ Zuckerman har gitt en samlet fremstilling av sin stimuliteori i to større bøker (Zuckerman, 1979; 1994). Det følgende bygger i stor grad på disse fremstillingene.

at det finnes et optimalt stimuleringsnivå. Etter hvert fant han at dette ikke holder stikk, verken ut fra våre dagligdagse observasjoner eller ut fra sin forskning. Mennesker vil i en god del situasjoner søke ut over det optimale spenningsnivå. De vil for kortere eller lengre perioder hense seg i en tilstand der stimuleringen er så sterk at de er ute av likevekt og balanse, der angst, frykt og smerte kanskje dominerer. Det første hopp i fallskjerm er langt ut over det optimale spenningsnivå. Men ikke alle vil hoppe fallskjerm. Kanskje er 10 prosent det man kan kalle "high sensation seekers" eller høystimulisøkere, mens man i andre enden av skalaen finner lavstimulisøkere. Stimulibehovet i en befolkning følger en normalfordelingskurve. De fleste er et sted "midt på treet". De ønsker "middels sterke" doser av stimulering. Høystimulisøkerne derimot søker aktivt varierte, nye, komplekse og intense stimuli og opplevelser. Og de er villige til å ta fysisk, sosial og økonomisk risiko for å få sterke opplevelser. Det kan virke som om de har en slags stimulihunger som driver dem ut i særlig sterke og dramatiske opplevelser og situasjoner. En av forklaringene kan være at de i særlig grad har positive lystopplevelser knyttet til sterk stimulering, kanskje koblet med tilsvarende lavere fryktopplevelse. Kanskje har lavstimulisøkerne på tilsvarende måte sterk opplevelse av frykt når stimuleringen blir sterk.

Risiko og sport

Høystimulisøkernes strategi i forhold til sport er todelt. De prøver ut mange aktiviteter og er spesielt glad i de som er spennende og ekstreme. En større undersøkelse fra Kanada viser at høystimulisøkere (HSS) er innovent langt flere idrettsgrener og aktivitetstyper enn andre. De skifter stadig til nye aktiviteter i jakten på nye arenaer og nye typer stimuli. Enda mer typisk er likevel HSS-personenes valg av de mer ekstreme aktivitetsformene. En undersøkelse av de beste norske fallskjermhopperne i 1984 viste at de gjennomsnittlig lå svært høyt i stimulibehov. Det var ikke bare det at de likte fart, spenning og fysiske utfordringer. De skåret også svært høyt i søken etter alle mulige typer nye opplevelser. De var villig til å prøve stadig nye utfordringer både på det ytre og indre plan. Og de var mennesker som likte å feste, slå seg løs og ta sosiale sjanser.

I 1986 gjorde vi en undersøkelse av en gruppe fallskjermhoppere som hadde svært ekstreme skårer på Zuckermans og Eysencks tester (Breivik 1986). De hadde temmelig sammenfallende skårer med Everest-ekspedisjonens medlemmer på en rekke sentrale personlighetstrekk (Breivik, 1996). Også Everest-klatrerne er mennesker som ikke bare skårer høyt på behovet for fysiske stimuli. I tillegg har de et sterkt behov for å prøve ut og eksperimentere med nye opplevelser og utfordringer. Det er ikke bare Himalayas topper som tiltrekker dem, men en rekke andre typer situasjoner. Også de har et behov for å slå seg løs og få fart på tilværelsen. Tydelig i denne gruppen var en viss rastløs søken etter nye opplevelser. Man skulle kanskje tro at medlemmer av Himalaya-ekspedisjoner både må tåle og like rutiner og kjedsomhet. De må kunne ligge i teltet og vente på det gode været før de kan sette inn det siste framstøtet mot toppen. Men dette blir nok sett på som nødvendige avbrekk i et ellers spennende prosjekt og oppleves derfor i liten grad som rutine. Testene viste at Himalaya-farerne ville taklet rutiner og kjedsomhet temmelig dårlig.

Figur 1. Total Sensation Seeking skåre hos norske, mannlige landslagsutøvere i forskjellige sportsgrener samt deltakerne på den norske Everest-ekspedisjonen 1985. Norske rekrutter fungerer som kontrollgruppe.

Gjennom årene har vi testet en rekke eliteutøvere i ulike typer sport, både når det gjelder motivasjon, bakgrunn og personlighet (Breivik 1995a) og hvordan ulike mennesker reagerer under risiko og stress (Breivik 1995b). I figur 3 er det gitt en oversikt over total skåre på Sensation Seeking Scale, Form 5, for en del eliteutøvere i ulike typer sport. Testen måler totalt behov for stimulering. Norske landslagsutøvere i ulike idretter er testet i tillegg til den norske Everest-ekspedisjonen 1985. Som referansegruppe er brukt norske rekrutter.

Vi ser at de typiske risikosportsgrenene som fallskjermhopping, klatring og elvepadling ligger høyest mens aktiviteter med fart og drama (ishockey, alpint) og kamp (karate) ligger midt på treet. Roligere kontrollerte aktiviteter som volleyball og tennis ligger lavest. Alle idrettsgruppene unntatt volleyball, ligger høyere enn gjennomsnittet av norske rekrutter. Det viser at idrettsutøvere på høyt nivå trives med stimulering. Noen trives med svært sterke doser, som den ekstreme fallskjermgruppen.

Høystimulisøkere velger sport som gir dem sterke opplevelser. Dette er klart dokumentert gjennom forskningen på norske eliteutøvere de siste ti årene. La oss anskueliggjøre dette ved å se litt nærmere på volleyballspillere sammenliknet med ishockeyspillere og fallskjermhoppere.

Fallskjermhoppere møter en verden fylt av fart, stress, usikkerhet og risiko. Å hoppe ut av et fly, kjenne brølet fra motorene, presset fra vinden, falle med 180 km fart mot bakken, er en ekstrem opplevelse. Alt er i bevegelse og endring. Selv om man med økende erfaring mestrer denne usikre verden og opplever den mindre dramatisk, må alle gjennom en periode i begynnelsen av karrieren som oppleves som risikofylt og dramatisk.

Ishockeyspilleren opplever også en turbulent verden. Det er lynraske bevegelser med kølle og puck, stor hastighet, sammenstøt, slåssing, tøffe tak ved vantet og mye støy og turbulens. Likevel er dette en arena som står stille. Isen ligger der under deg, vantene omkranser banen. Det er en verden med faste rammer og mulighet til kontroll sammenliknet med fallskjermhopperens verden.

Enda mer kontrollert er det i volleyballspillerens verden. Alt skjer i et rom der gulv og vegger står stille. Spillerne har bestemte posisjoner og oppgaver, og ballen og dens bevegelser er det som regulerer spillernes atferd. Her er det ikke overraskende tacklinger og harde sammenstøt som i ishockey, eller fritt fall i 180 km/t som i fallskjermhopping.

Er det nå slik at mennesker som generelt har behov for sterke stimuli faktisk velger fallskjermhopping eller til nød ishockey, mens lavstimulisøkere vil velge volleyball framfor de andre aktivitetene? Tester og undersøkelser av topputøvere i de tre grenene bekrefter teorien vår. Landslagsutøverne i volleyball ligger klart lavest i behov for stimuli. Ishockeyspillerne ligger midt på treet, noe over gjennomsnittet for befolkningen. Fallskjermhopperne er den klart mest ekstreme gruppa. De representerer den klassiske høystimulisøkeren som vi også finner i elvepadling og i klatremiljøene på toppnivå.

Svar på om teorien holdt, fikk vi også i forbindelse med testing av alpinister. Vi ville ut fra teorien forvente at utforkjørerne er typiske høystimulisøkere mens slalåmkjørerne har lavere stimulibehov, selv om de også opplever ganske mye fart og spenning. Testingen av det norske landslaget viste at de typiske utforkjørerne lå høyere i behov for sansestimulering enn slalåm- og storslalåmkjørerne. Faktisk var det slik at alle utforkjørerne lå høyere i stimulibehov enn den av slalåmkjørerne som skåret høyest. Det er en klar indikasjon på at man velger gren innenfor en sport ut fra sine behov for stimuli og sanseopplevelser. Man kan riktignok trene seg opp eller presse seg til å kjøre utfor, selv om man ikke har veldig sterke stimulibehov. Men man vil naturlig føle mindre glede og tiltrekning til denne grenen og må presse seg desto mer. Dersom løypene blir bratte og isete og forholdene vanskelige, vil dette bli enda tydeligere. Da er det de som trives med sterke stimuli, som tåler stress og aksepterer å ta større sjanser, som får fordeler.

Zuckermans teori gir et bra bidrag til å forstå hvordan individuelle forskjeller som i stor grad er medfødt kan være med på å avgjøre hva slags typer arena man trives på i livet. Nøkkelfaktorene er i følge denne teorien behovet for stimulering og spenning på den ene siden og villigheten til å ta risiko og utsette seg for farer på den andre siden. Noen mennesker er nær sagt heftet på sterke opplevelser og intense stimuli. Og de er villig til å ta betydelige sjanser for å oppnå det de ønsker.

Avslutning

Tradisjonelt har risikosport som idrettslig og samfunnsmessig fenomen vært plassert og studert under rubrikken subkultur. Dette er i ferd med å endre seg. Min påstand er at risikosport, nå under nye betegnelser som ekstremsport og ultrasport, er i ferd med å bli "mainstream", ikke bare i ungdomskulturen men også som konkret symbol for viktige trekk ved dagens allmenne samfunnsutvikling. Det betyr at de ulike formene for spen-

ningsaktiviteter, ekstremспорт og risikosport bør belyses også av generelle psykologiske og sosiologiske teorier. Vi har i denne artikkelen vist to eksempler på dette. Giddens teori om senmoderniteten og dens risikoklima gir gode innspill til hvordan man kultiverer visse former for risiko og bygger det inn som en risikopakke i sin selvkonstruerte livsstil. Risiko blir for enkelte en slags merkevare som viser at de er på høyde med de rådende trender i dagens samfunn. Dyrkingen av risiko forutsetter imidlertid et eller annet fundament. Det er her de mer biologiske og biososiale teoriene kommer inn. Mennesker har til alle tider, ikke bare akseptert risiko, men frivillig utsatt seg for risiko, utviklet og dyrket den. Biososiale teorier som den Zuckerman representerer, vil påstå at det er stabile individuelle variasjoner i behovet for spenning og villighet til å ta risiko. Det er en viss andel av befolkningen som hele tiden utforsker nye muligheter, går inn på nye arenaer, bryter tidligere barrierer. Disse høystimulisøkende risikotakere har de ulike samfunn dradd nytte av til alle tider for å utvikle nye typer samfunnsformer og levemåter. Det som er spesielt i dagens senmoderne samfunn er at denne høyt profilerte gruppen er blitt en tydelig metafor for sentrale trekk ved den senmoderne samfunnskonstruksjonen. Paradokset er at dette samfunn på den ene siden er ekstremt opptatt av sikkerhet og trygghet. På den andre siden dyrker man endring, innovasjon og risiko. Ekstremporten blir et slags akseptert mediafokusert motstykke til den kjedelige kontrollen og forsiktigheten. Tesene til Cashmore om den alminnelige idrettens funksjon i det moderne samfunn gjelder i enda høyere grad ekstremporten.

Litteratur

- Beck, U. (1992) *Risk society. Towards a new modernity*. SAGE Publications. London.
- Bernstein, P. L. (1996). *Against the gods. The remarkable story of risk*. John Wiley and Sons, Inc. New York.
- Breivik, G. (1986). *Personlighet og risikosport. En empirisk studie av bakgrunn og personlighet hos norske topputøvere i risiko-sport*. Rapport 2 fra prosjektet "Risiko, Sport, Personlighet." NIH. Oslo.
- Breivik, G. (1995a). *Empirical studies of sensation seeking and sports*. NUSPE. Oslo.
- Breivik, G. (1995b). *Personality, sensation seeking and arousal in high risk sports*. NUSPE. Oslo.
- Breivik, G. (1996). Personality, sensation seeking and risk taking among Everest climbers. *International Journal of Sport Psychology*. Vol 27 N.3, 308-320.
- Breivik, G. (2001) "Risikoatferd og jakten på spenning." I Thelle, D.S. (red.) *På den usikre siden. Risiko som forestilling, atferd og rettesnor*. Cappelen Akademisk Forlag. Oslo
- Cashmore, E. (2000) *Making sense of sports*. Third edition. Routledge. London
- Cashmore, E. (2000) *Sports culture. An A-Z guide*. Routledge. London and New York. Kapitlet "Risk" s. 357-360.
- Douglas, M. (1986). *Risk acceptability according to the social sciences*. Russell Sage Foundation. New York.

- Douglas, M. (1992). *Risk and blame. Essays in cultural theory*. Routledge. London and New York.
- Furedi, F. (1997) *Culture of fear. Risk-taking and the morality of low expectation*. Cassell. London and Washington.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford University Press. Stanford.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and society in late modern age*. Stanford University Press. Stanford.
- Goffman, E. (1969). *Where the action is*. Allen Lane. London.
- Jantzen, C. og Møller, V. (1994) ”Marginalopplevelser og tærskelverdier. Til installering av begrebet vanvidsidræt”. I Møller, V., Povlsen, J. Og Lüders, K. (red.) *Hooked – om vanvid og æstetik i sport og kroppskultur*. Odense Universitetsforlag. Odense.
- Rinehart, R.E. (2000) ”~~Emerging~~ Arriving sport: Alternatives to formal sport”. In Coakley, J. And Dunning, E. *Handbook of sport studies*. Sage Publications. London.
- Tillich, P. (1961). *The courage to be*. Yale University Press. New Haven.
- Zuckerman, M. (1979). *Sensation seeking. Beyond the optimal level of arousal*. Lawrence Erlbaum Publishers. Hillsdale, N. J.
- Zuckerman, M.(1991). *Psychobiology of personality*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Zuckerman, M. (1994). *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Yates, J. F. & Stone, E. R. (1992). ”The risk construct”. In: Yates, J. F. (ed) (1992). *Risk-taking behavior*. John Wiley & Sons. Chicester et al.(ed.): 1-26.